

B. STENGE CSABA

SÚLYOS HATÁRINCIDENSEK CSEHSZLOVÁKIA ÉS MAGYARORSZÁG KÖZÖTT 1938. OKTÓBER– DECEMBERÉBEN (II. RÉSZ)¹

1938. október 7. Esztergom-nyugat

1938 őszén a második súlyos határincidens két nappal a kacagópusztai esetet követően történt Esztergom és Párkány térségében, és a felelős ez esetben is egy öntörvényűnek mutatkozó magyar századparancsnok volt. A fennmaradt és rendelkezésre álló források – az 1938. október 17-én keltezett kivizsgálási jegyzőkönyv, a résztvevők kitüntetési felterjesztései és helyi információk² – feltárásával elég részletesen be lehet mutatni ezt a határincidenszt is mind a mozgatórugók, mind pedig az eseménytörténet tekintetében.³

A határincidens eseménytörténete

A 2/III. gyalogzászlóalj csévi (Piliscsév) kitelepülésekor a 2/7. gyalogszázad parancsnoka, Rácز János főhadnagy⁴ az ottani főjegyzőtől arról értesült, hogy több polgári személy – főleg újságírók – átmentek az esztergomi Mária Valéria hídon Párkányba, és azon keresztül az ettől északra fekvő Nána községbe, ahol elbeszélésük szerint csehszlovák katonákat már nem láttak, csak pénzügyőröket. Rácз ugyanígy a csévi főjegyzőtől hallotta azt is, hogy a nánai főjegyző és főbíró is átjöttek a határon Esztergom vármegye alispánjához és kérték, hogy tegyen valamit, mert a csehszlovák csapatok kiürítették a községet.

Ezeknek a híreknek a hatására Rácз főhadnagyban megérlelődött az elhatározás, hogy az október 6-ai, Esztergomtáborba, állomáshelyére történő bevonulását követően még a 7-ére virradó éjjel átkel a Dunán, hogy meggyőződjön az állítások valóságtartalmáról, és hogy megszállja a párkányi hídfőt, a közeljövőben bevonuló csapataink átkelésének biztosítására. Október 7-én este vacsora után a tiszti étkezdében alantós tisztjeinek és tisztjelöltjeinek egy része – dr. Keresztes András tartalékos hadnagy, Imre József és Inokai István karpaszományos címzetes őrmesterek – előtt felvetette tervét, majd annak részleteiről is tárgyalt. Az ehhez szükséges csónakok keresésére motorkerékpárral elküldte Keresztest és Inokait. Keresztes hadnagy Esztergom városában, az ott állomásozó utászoknál történő érdeklődés közben összetalálkozott Kolossváry Imre ezredessel, a 2. gyalogezred parancsnokával, akinek a tervről jelentést tett, és aki az akció végrehajtását kifejezetten megtiltotta, ezt a csónakkereső útról eredménytelenül visszatért Keresztes jelentette is Rácз főhadnagynak.

¹ A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült.

² Esztergomban kiemelendők a témával kapcsolatban Bélay Iván kutatásai, lásd erről HM HIM HL TGY. 3770.

³ Az elkövetkezendőkben – ha az eltérő forrás külön nincs jelölve – az események menete a kivizsgálási jegyzőkönyv alapján kerül ismertetésre: HM HIM HL Vkf. 1938. 1. oszt. 3406/eln.

⁴ Rácз János (Kiskunfélegyháza, 1911. január 25.–Budapest, 1984. április 5.) 1933. augusztus 20-án került hivatásos gyalogos hadnaggyá avatásra, főhadnaggyá 1937. május 1-el nevezték ki. Avatásától 1937. szeptember végéig Piliscsabán, az 1/III. határőr-zászlóaljnál szolgált, ezután helyezték át Esztergomtáborba, a 2/III. gyalogzászlóaljhoz. 1938-at követő katonai pályafutását lásd később a főszövegben.

Időközben az egy szlovák nyelven beszélő katonát kereső Rác főhadnagy megemlítette tervét a tiszti étkezdében dolgozó Gulyás József tizedesnek és Magyar András őrzetőnek, akik azonnal, önként jelentkeztek a vállalkozásban való részvételre, és egyúttal előkerítették Sugárdi József gyalogost is, aki beszélt szlovákul. Gulyás és Magyar polgári ruhába öltöztek, míg Sugárdi egy felöltőt vett fel az egyenruhájára. Ezek után éjfél tájban Rác főhadnagy bement a 7. század elhelyezési körletébe és felébresztette a legénységet, őket maga köré gyűjtötte, majd buzdító szavak kíséretében – melynek nagyobb nyomtatékot adandó kétszer is a levegőbe lőtt – tájékoztatta őket átkelési szándékáról. Ezt követően – a vizsgálati jegyzőkönyv szerint – megkérdezte legénységét, hogy kik vállalkoznak a követésére, erre a mintegy 120 fő közül – akik abban a hiszemben voltak, hogy az akció felsőbb parancsra történik – 9-10 fő kivételével mind lelkesen csatlakoztak. Rác ezután újra felszólítást intézett alárendeltjeihez, figyelmeztetvén őket, hogy a családosok, és akiknek veszténivalójuk van, gondolják meg jól, és lépjenek vissza, mert lehet, hogy nem térnek vissza. Ezután alárendeltjei közül több jelentkezőt félreállított, és végül négy szakaszba beosztott, 100 főnyi létszámú, négy golyósóróval, kézi lőfegyverekkel, 4-5000 db tölténnyel, sisakkal és gázálarccal felszerelt századával a tábor éjfél után egy órával elhagyta. Az eseménytörténet további ismertetése előtt itt fontos megjegyezni, hogy a vizsgálati jegyzőkönyvben foglaltaknak ebben a kérdésben részben ellentmondanak a helyi források. Egy visszaemlékezés szerint az egyik később elesett katona – Szabó József – egyáltalán nem akart jelentkezni a vállalkozásra, mert nem sokkal későbbre tervezte az esküvőjét, de a visszaemlékezőnek Szabó bajtársai később azt állították, hogy nőtlen mivolta miatt századparancsnoka ennek ellenére Szabó Józsefet is elvitte magával. Ráadásul a helyi, kórházi iratokban szereplő részletadatok alapján a sebesültek közül öt fő nő volt, ez sem azt jelzi, hogy a családosokat kímélni igyekezett volna előljárójuk.⁵

A visszamaradók közül kijelölt napos tizedesnek Rác főhadnagy kifejezetten megtiltotta, hogy távozásuk céljáról bárkinek is beszéljen (így nem tudott arról például a 2/III. gyalogászlóalj parancsnoka, Hárskutty Lajos százados sem). A századparancsnok Esztergomtáborból északi irányban elindulva csoportját a vasúti átjárón át a dorogi bányavállalat dunai szénrakodó telepére vezette és ott rejtőztette, ő maga pedig néhány emberével csónak keresésére indult. A közelben egy nagyobb csónakházat erőszakkal feltörték, onnan egy nagyobb, 6-7 fős csónakot és egy – csoportos átkelési célra nyilvánvalóan alkalmatlan – kisebb kajakot elvittek a Nyárosi-sziget határoló Duna-ághoz. Egy további, parthoz kikötött csónakot alárendeltjei vittek oda. Eközben érkezett meg motorkerékpáron újabb csónakkereső úttjáról Inokai karp. c. őrmester, aki jóllehet talált csónakot, mégis a parancs ellenére elrendelt vállalkozás megghiúsítása érdekében nemleges jelentést tett előljárójának, akihez egyúttal odavezetett egy határőr járőrt is, akik jelentették, hogy a túlsó part erősen meg van szállva a csehszlovák csapatok által. Rác fhdgy. azonban – láthatóan feldúlt idegállapotban – a járőr jelentését figyelemre sem méltatta. Ezt követően Inokai – hogy az időt húzza a világosság beálltáig, s ezzel megghiúsítsa a vállalkozást – jelentkezett a feladatra, hogy a táborból kézigránátokat hoz, és kérte, hogy Rác fhdgy. az átkelést addig halassa el. Inokai két óra elteltével tért vissza, addigra a század átkelésre kijelölt csoportjának zömét a csónakokkal már átszállították a Nyárosi-sziget északi részére. Közben a második, szigetre átszállított csoport után a nagy csónakot átvitték a Duna fő ágának oldalára, és miután azt ott vízre bocsátották, hét fő beszállt, és észrevétlenül áteveztek a csehszlovák oldalra. Onnan ketten (Sugárdi és Steininger gyalogosok) a csónakot visszahozták, öt fő pedig (Gulyás tizedes, Magyar őrzető, Krecs, Szilágyi és Wellisch gyalogosok) két golyósóróval és megfelelő mennyiségű lőszerrel odaát maradtak, ahol igyekeztek megszállni a közeli magaslatot. (Gulyás kitüntetési felterjesztése szerint nem egyszer, hanem kétszer kelt át a folyón civil ruhában – először csak felderítés céljából –, és

⁵ HM HIM HL TGy. 3770.

második alkalommal maradt ott, de ez lehet elírás is.)⁶ A visszatérő Sugárdi és Steininger csónakját a Duna sodrása elnyomta, és az átkelési helytől csak néhány száz méterre érték el a partot. Itt a csónakból mindketten kiszálltak, és a segítségükre siető dunai hajósok által rendelkezésükre bocsátott két csónakkal, két-két dunai hajós segítségével feleveztek az átkelési ponthoz. Ugyanekkor érkezett ki a kis Duna-ág Nyárosi-szigettel szemben lévő partjára a 2/III. gyalogzászlóalj segédtisztje (aki Inokaitól értesült a tervezett akcióról), és aki egy Kalkó Gyula vezérkari őrnagy által aláírt parancsot is hozott, mely utasította a századot az azonnali bevonulásra. A parancs tartalmát a Duna-ágon átkiabálva hozták Rácz tudomására, aki azt nyugtázta, azonban nem hajtotta végre. Rácz főhadnagy ezzel egy időben kapta Sugárdi gyalogos jelentését a túloldalon észleltekről, majd a visszavonulás helyett az átkelést rendelte el, jóllehet ekkorra már a túlpartról is eldördültek az első lövések, miután nyilvánvalóan felfedezték Gulyás átkelt csoportját. Rácz főhadnagy magához vett egy golyószórót és beszállt a polgári hajósok egyik csónakjába, és – a kivizsgálási jegyzőkönyv szerint – önként csatlakoztak hozzá hatan. Mikor elindultak, már meglehetősen világos volt. Ezt követően 5-10 perccel még egy csónak indult el az északi part felé. Miután a második csónak is elhagyta a Duna középvonalát, az első pedig már csak mintegy 20 méterre volt a túlsó parttól, az északi partról mindkét csónak erős géppuskatűzet kapott. A tüzet a csónakokban ülők, illetve dr. Keresztes hadnagy vezetésével a Nyárosi-szigeten maradt szakaszok igyekeztek viszonzni. Az első csónakban a géppuskatűzben Krizsán gyalogos súlyos – valószínűleg a tüdejét érő – mellkaslövést kapott, majd ezt követően a vízbe zuhant. Csakhamar megsebesült a golyószóróval tüzelő Rácz főhadnagy is, aki a mellkasát ért sebesülést követően még több lövést leadott, majd a golyószórót a csónakban hagyva a vízbe ugrott, és fél karral úszva a Nyárosi-szigettől mintegy egy kilométerre keletre ért partot a saját oldalon, miközben Párkány felől folyamatosan lőtték rá. Ebből a csónakból még Sugárdi és a sebesült Somogyi gyalogosok – utóbbi a reumája ellenére – ugrottak a vízbe, Sugárdi azonban ereje fogytával hamarosan visszamászott, míg Somogyi a csónakba kapaszkodva és mellette úszva, sebesült bajtársait mentve azt a saját partra irányította.⁷ Ebben a csónakban kapott még sebet Kann és Leskó gyalogos is (utóbbi nem életveszélyes fejlövést kapott; Sugárdin kívül még egy fő maradt épen a csónakban tartózkodó katonák közül).

A második csónak kapta a legjobban fekvő, legpontosabb és legerősebb tüzet, melynek következményeként ketten meghaltak benne (Szabó gyalogos fejlövéstől azonnal, és Krist hajókormányos is halálos sebet kapott), míg a többiek zöme (Vigh karp. c. tizedes, Márki, Ungár, Skultéti és Szabadi gyalogosok) 2-3 végtag- és mellkaslövéstől súlyosan megsebesült. A magyar katonai jelentésben zavarosan szerepel itt két polgári halott. Egy név nélkül, „állítólag vízbe esett” hajós és egy a csónakban maradt, aki halálos lövést kapott, ő „Anton Krust” névvel szerepel, azonban ő valójában nem idegen állampolgár volt, hanem az 53 éves Krist Antal paksi hajókormányos. Másik polgári halott nem szerepel a helyi kórházi és az állami halotti anyakönyvi feljegyzésekben, pedig a nevének nyoma kellett volna, hogy legyen, ha lett volna még egy áldozat. Véleményem szerint az osztráknak jelzett hajós nem halt meg, sőt részt sem nagyon vehetett az akcióban – már mint a Harmadik Birodalom állampolgárát kevéssé valószínű, hogy ilyesmire kényszerítették volna, a halála pedig nagyobb médianyilvánosságot kapott volna, és politikai következményei is lettek volna. Úgy gondolom, Krist neve tévesen szerepel idegen alakban mint Anton Krust, és valójában ő volt az egyetlen polgári áldozata az akciónak, csak a neve kétféle írásával „duplázódott” meg a polgári áldozatok száma. (Helyi források is két halott hajósra emlékeznek név nélkül, egy helyi visszaemlékezés szerint az „osztrákot” fellobogózt hajón vitték el, azonban ha ez így

⁶ HM HIM HL Kít. 1. doboz, 259. sz.

⁷ HM HIM HL Kít. 1 doboz, 708. sz.

lett volna, a neve is szerepelne a helyi feljegyzésekben – a fellobogózott hajón valójában Krist holttestét vitték haza, Paksra.)⁸

Ez a második csónak is – zömében magatehetetlen, súlyosan vérző sebesültekkel – a saját partra sodródott. A csónakokban lévők mentésével kapcsolatban ki kell emelni a 2. gyalogezred ezredorvosát, dr. Abaházy Istvánt. Ő a géppuskatűz hallatán, parancsot be sem várva a Duna partjára sietett, és ott a Sobieski-emlékmű közelében, kiteve magát az esetleges ellenséges tűznek is, előbb egyedül, majd egy Bartus György nevű polgári személy segítségével mentette a két csónakban hányódó súlyos sebesülteket, akiket biztonságba helyezett és a legrövidebb időn belül az esztergomi városi Kolos kórházba szállíttatott, így hét fő elvérzését sikerült megakadályoznia (Abaházy hőstettéért Signum Laudist kapott).⁹

A túlpartra átkelt öt fő közül egy fő elesett, a többi négy fő – lőszerűk elfogyta után – fogságba esett, ketten közülük sebesülten (a két golyószórójuk is ott maradt, csehszlovák kézbe került). A kétségkívül rendkívül bátor csoport harcáról Gulyás utólagos kitüntetési felterjesztése azt írja, hogy „A parttól elszorítva, a kilátástalan helyzet dacára vitézül 13 órán keresztül – míg a lőszerűk el nem fogyott – hősiesen harcoltak, s a cseheknek [tüzüket] a lakosság bemondása szerint 18 halottat és több teherautó sebesültet okozott.”¹⁰ Az itt megfogalmazottak közül azonban mind az ellenállás időtartama, mind pedig a csehszlovák félnek okozott veszteségek nagyságrendje erős kritikával kezelendők, mert szinte kizárt, hogy olyan mennyiségű lőszerűt vittek volna magukkal, mellyel 13 órán át ki tudtak volna tartani, az esetlegesen az ellenfélnek okozott veszteségekkel kapcsolatban pedig már Kacagópuszta vonatkozásában kitértem az ilyen bemondásokkal kapcsolatos problémákra. (A csehszlovák erők hivatalos forrásaik szerint ezen a napon sem veszítettek ellenséges behatásra egyetlen halottat sem.)

A 2/7. gyalogszázad átkelésre gyülekező, Nyárosi-szigeten lévő maradékát reggel bevonultatták Esztergomtáborba.

A korabeli, helyi sajtóból érdemes még a határincidens utólagos – már az első bécsi döntést követő – két rövidebb említését idézni:

„Az esztergomi cserkészek megtudták, hogy a múltkori átkelési vállalkozás egyik elesett hős katonája a párkányi temetőben van eltemetve (az átkelt Krecs Józsefről van szó – szerző), kivonultak a sírjához, amelynek keresztje nem is volt látható a rengeteg virágtól és koszorútól. A sírnál megható ünnepélyt rendeztek a cserkészek. A parancsnok hazafias beszédet mondott, a Hymnust énekelték, majd a kürtös búcsúzókat fűjt.

A párkányiak elmondották, hogy Halottak napján feltűnő nagy kegyelettel áldoztak a párkányiak a sírnál az elesett magyar katona emlékének. A sok hervadó virág és a sok gyertyamaradvány, amely széles karéjban veszi körül a sírt, ma is bizonyítja ezt. A csehek igen haragudtak ezért a párkányiakra és nagyrészt ez is okozta azt, hogy még szombaton (november 5-én – szerző) este sem hagyhatták el a párkányiak lakásukat és hogy Párkányban a honvédek átkelése előtt csak alig pár órával tűzhatték ki a magyar nemzeti zászlót.”¹¹

Az tény, hogy a csehszlovák államvédelmi őrség állományában sok magyar etnikumú személy teljesített szolgálatot, akik nyilvánvalóan az első adandó alkalommal átálltak volna,

⁸ HM HIM HL TGy. 3770.

⁹ HM HIM HL Kit. 1 doboz, 1. sz., Honvédségi Közlöny (Személyes ügyek), 1939/3. 8. o., ill. TGy. 3770. Abaházy Signumját is hadiszalagon a kardokkal adományozták, ahogy az összes többi, a tanulmányban jelzett Signum Laudist is.

¹⁰ HM HIM HL Kit. 1. doboz, 259. sz.

¹¹ A magyar honvédség dicsőséges bevonulása Párkányba. In: Esztergom és vidéke, 59. évf. 86. sz. 1938. november 10. 2. o.

de azért forráskritikával kezelendő a felbolydult párkányi helyőrségre való korabeli visszaemlékezés egy része, az incidens második említése a helyi sajtóban:

„Nagy érdeklődéssel hallgattuk azt, amit a pár héttel ezelőtti dunai átkelést célzó vállalkozásról beszélnek.

– A véletlenül múltott akkor, hogy az az egypár hős magyar fiú elfoglalja Párkányt. Ha a következő állásba kerülnek, akkor nyert ügyük van. Abban ugyanis már magyarok voltak, akikben segítőkre akadnak. Így is óriási ribilliót csináltak a csehek között. A rémület nagy volt. Örült módra robogtak a békés utcákon a cseh autók, harci kocsik (sic!), futkostak a csehek.”¹²

Csehszlovák oldalról a szinte teljesen egyoldalú összecsapás lényegi részét az államvédelmi őrség érsekújvári székhelyű 28. zászlóaljának (parancsnok Karel Jahelka alezredes) párkányi alegységei vívták, a zászlóalj Ladislav Jetel pénzügyőr felügyelő vezette szakasza verte vissza az átkelési kísérletet (az egyik géppuskát maga Jetel kezelte).¹³

Magyar veszteségek

Halottak:

név és rendfokozat	halál helyszíne, ideje, oka	megjegyzés
Krecs József gyal.	1938. október 7. Esztergom NY	a túlparton esett el, Párkányban eltemetve
Krizsán Vince gyal.	1938. október 7. Esztergom NY 5 h gp. tűz	csónakban érte a halálos lövés, a Dunába esett, Érsekújváron eltemetve
Szabó József tart. gyal.	1938. október 7. Esztergom NY 5 h gp. tűz	csónakban fejlövés, Esztergomban eltemetve
Krist Antal hajókormányos (civil)	1938. október 7. Esztergom 5:30 h gp. tűz	csónakban mellkaslövés, Pakson eltemetve

Mindhárom hősi halált halt katonát ez esetben is posztumusz a Magyar Nagy Ezüst Vitézségi Éremmel tüntették ki.¹⁴

Sebesültek: Rácz János fhdgy., Vigh Gáspár Pál karp. c. tiz., Magyar András őrv. (fogságba is esett), Kann (Kaán) Pál, Kémeri Ferenc, Leskó Lajos, Márki Dezső, Skultéti Gyula, Somogyi József, Szabadi Antal, Szilágyi László (fogságba is esett), Ungár Béla gyalogosok.¹⁵

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a sebesültek közül két fő, Ungár és Kann izraelita volt (1938–39-ben az izraelita felekezetű katonák még fegyveres szolgálatot teljesítettek a magyar honvédségben, jelentős számban részt is vettek a határincidensekben és Kárpátalja visszacsatolásában is: 1939 márciusából két fő izraelita hősi halottat is be tudtam azonosítani.)¹⁶

¹² Beszélgetés a párkányiakkal. In: Esztergom és vidéke, 59. évf. 87. sz. 1948. november 13. 3. o.

¹³ Marek (2004), 120–121. o. Az államvédelmi őrség 28. zászlóaljának parancsnoksága az első bécsi döntést követően Nyitrára települt vissza.

¹⁴ HM HIM HL Kit. 1. doboz 438., 442. és 735. sz., ill. Honvédségi Közlöny (Személyes ügyek) 1939/3. 13. o.

¹⁵ HM HIM HL Kit. 1. doboz, 344, 382, 464, 503, 703, 774, 848 és 878. sz.

¹⁶ Lásd erről B. Stenge (2013), 249–250. o.

Fogságba estek: Gulyás József tiz., Magyar András őrv. (sebesülten), Szilágyi László gyalogos (sebesülten), valamint Wellisch Tibor gyalogos.¹⁷

Rác János későbbi pályafutása

A könnyebb természetű mellkaslövése miatt 1938. október 15-éig kórházi kezelés alatt álló Rác János esetében sincs nyoma a vele kapcsolatos katonai iratokban – Felcsiki Gáborhoz hasonlóan –, hogy következményekkel járó fegyelmi eljárás folyt volna le ellene. Hogy katonai előmenetelét ez az önhatalmú akciója nem befolyásolta negatívan, arra a legjobb példa, hogy Rác 1938 őszén már a Hadiakadémia hallgatója volt, ahonnan a határincidenst követően nem távolították el, és ennek elvégzése után, 1941 nyarán át is került a vezérkarhoz (századossá 1941. május 1-jével nevezték ki). 1941. június 1-től 1944. április végéig a 9. határvidéki dandárnál teljesített szolgálatot Erdélyben mint anyagi tiszt és kiértékelő (e beosztásából háromszor vezényelték rövidebb időre hadműveleti területre). Ezt követően, 1944. május 1-től a VI. hadtest parancsnokságán szolgált (mint törzsszázadparancsnok) a Felső-Tisza völgyében 1944. október 2-áig, mikor Körösmezőnél nagyon súlyosan megsebesült (áll-, bal váll- és bal karlövés), és hosszú időre kórházba került (sebesülése következtében 50%-os rokkantságot állapítottak meg nála, hadibeosztásban a háború végéig már nem szolgált). 1944. november 1-jével vezérkari őrnaggyá nevezték ki. Rác János 1945 elején Budapesten volt, amikor a várost a Vörös Hadsereg elfoglalta, de a még mindig orvosi kezelés alatt álló tisztet nem ejtették hadifogságba. A háború végét követően is katonai szolgálatot teljesített, közben 1945. augusztus 1-jével vezérkari alezredessé nevezték ki. A Néphadseregben egészen 1952. november 15-éig teljesített szolgálatot, mikor múltja miatt (volt hivatásos „horthysta” katonatiszt), mint megbízhatatlant tartalékállományba helyezték (ennek az 1938-as határincidenshez nincs köze). Végül az 1956-os forradalom és szabadságharcot követő nagy felülvizsgálati hullám következményeként – melynek „eredménye” a Horthy-korszak volt tisztikarának tömeges lefokozása volt – 1958. május 6-án Rác János rendfokozatát is elvették, lefokozták tartalékos honvéddé (természetesen ez sem a határincidens következménye volt).¹⁸

1938. október 8. Szap község és Madarász-sziget között a Dunán

A három, komáromi tárgyalásokat megelőző súlyos határincidens közül a legutolsóról lelhető fel a legkevesebb információ, az események azonban ez esetben is rekonstruálhatóak, itt egyértelműnek tűnik a csehszlovák oldal felelőssége. 1938. október 8-án a Dunán a 2/II. határbiztosító-osztály 4. századának járőröző – akkori szóhasználat szerint portyázó – magyar határbiztosító járőrre csehszlovák csapatok tüzet nyitottak a folyó bal partján fekvő Szap és Madarász-sziget között. A határbiztosító járőrből két fő – fejlődést kapva – elesett (egyikük, Bedő István őrzető a 4/III. gyalogzászlóaljtól fegyvergyakorlatra volt vezényelve a 2/II. határbiztosító-osztályhoz).¹⁹ Feltehetően az történt, hogy a határfolyam magyar oldalán haladó rohamcsónakban szolgálatot teljesítő járőrre az északi, csehszlovák kézen lévő partról

¹⁷ HM HIM HL Kit. 1. doboz, 259–260, 482–483, 774 és 892. sz. A fogságba estettek közül két fő sebesült meg: Szilágyi biztosan megsebesült, a második sebesült személye a hiányos, illetve ellentmondásos források miatt bizonytalan (a szövegben Magyarat jelöltem sebesültként).

¹⁸ HM HIM HL KI 302/678. sz. tiszti okmánygyűjtő alapján.

¹⁹ HM HIM HL Kit. 1. doboz, 63. és 90. sz.

sorozatlövé fegyverrel, vagy fegyverekkel – géppuskával, illetve golyószóróval – tüzet nyitottak.

Ez esetben az incidensről bár készült magyar jelentés, de az előadói ív belsejéből hiányzik a hozzácsatolt ügyirat, melyet 1938. október 14-én kiemeltek, és aztán később már nem került vissza a helyére. Azt azonban az előadói ívre is egyértelműen feljegyezték, hogy „A jelentésből minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy a járőr saját területen végezte a Dunán a portyázást, amikor a túlpartról tüzet kapott.”²⁰ Ezt egészíti ki a két elesett katona posztumusz kitüntetési felterjesztése (az elesetteket utólag ezúttal is hősi halottá nyilvánították, és posztumusz a Magyar Nagy Ezüst Vitézségi Éremmel tüntették ki).²¹

Van még egy korabeli forrás, mely említést tesz az esetről. Kánya Kálmán magyar külügyminiszter az incidens után három nappal, a komáromi tárgyalások során is szóba hozta az incidenst (nyilvánvalóan azért, mert egyértelmű volt a csehszlovák oldal felelőssége). Ekkor szó szerint a következőket mondta: „...egy dunai motorcsónakból rálöttek a magyar katonákra, aminek következtében két magyar katonát agyonlöttek.”²²

Mivel a katonai jelentés fennmaradt részleteiben „túlpartról” lőtt tűz szerepel, lehetséges, hogy a Kányához eljutott információ pontatlan volt, és nem motorcsónakból löttek a magyar járőrre, csak ők maguk voltak abban.

Csehszlovák oldalról az incidenshez kapcsolódó levéltári forrást sem sikerült találnom, és a vonatkozó cseh nyelvű szakirodalomban sem találtam az esetről adatokat. Ez utóbbinak feltételezhetően az az oka, hogy az esetet érdemben ki sem vizsgálták, a felelős, vagy felelősök megállapítására, elszámoltatására kísérlet sem történt, így az elkövető(k) következmények nélkül úszták meg ezt a gyakorlatilag kettős gyilkosságnak tekinthető akciót. A tettesek az államvédelmi őrség pozsonyi székhelyű 27. zászlóaljának (parancsnok Josef Fanta alezredes) egyik alegységéből kerülhettek ki (vagy esetleg az Esztergomnál már említett, érsekújvári 28. zászlóaljból – a két zászlóalj sávhatára valahol a térségben lehetett). Esetleg – ha a Kánya által említettek pontosak voltak – elkövetőként szóba kerülhetne a csehszlovák folyamőrség egyik úszóegysége is (bár az ezzel kapcsolatos szakirodalomban sem szerepel ilyen esemény).²³

Sajnos Szap községből sem tudtam az incidenssel kapcsolatban további információkhoz jutni.

Magyar veszteségek

Halottak:

név és rendfokozat	halál helyszíne, ideje, oka	megjegyzés
Bedő István tart. őrv.	1938. október 8. Szap és Madarász-sziget között a Dunán gp. tűz	járőrszolgálat közben fejlövés
Boda Imre hőr.	1938. október 8. Szap és Madarász-sziget között a Dunán gp. tűz	járőrszolgálat közben fejlövés

²⁰ HM HIM HL Vkf. 1938. 1. oszt. 3340/eln.

²¹ HM HIM HL Kit. 1. doboz, 63. és 90. sz., ill. Honvédségi Közlöny (Személyes ügyek) 1939/3. 13. o.

²² Szarka–Sallai–Fedinec (2017), 289. o.

²³ Pejčoch (2012), 4–25. o.

1938. december 19. Nagyszalánc

Az 1938-as év vége felé, 1938. december 19-én Nagyszaláncnál zajlott még egy olyan súlyos határincidens, mely reguláris alakulatok tevékenységéhez köthető.²⁴ Az első bécsi döntés során megalkotott, az adott viszonyok között korrektnek tekinthető, az etnikai-nyelvi határt lehetőség szerint követő új határok²⁵ ellenére számos olyan, csehszlovák területen maradt német és magyar település fejezte ki csalódottságát, melyek Magyarországhoz szerettek volna kerülni. (A magyar katonai-politikai vezetés emiatt tartott is egy fegyveres felkelés kirobbanásától, és a helyszínre kiküldött Stefán Valér vezérkari százados útján igyekezett az újonnan kialakult helyzet elfogadására rávenni ezeket a településeket.) A Kassától délkeletre fekvő, akkor még magyar többségű Nagyszalánc is olyan település volt, mely az első bécsi döntést követően Csehszlovákia része maradt, közvetlenül az új határ túloldalára esve. Az elkeseredett helyi magyar lakosság sorozatosan protestált ez ellen, ehhez kötődően robbant ki a határincidens is. (Itt érdemes megjegyezni, hogy ez esetben az etnikai hovatartozáson túl a követelésnek praktikus okai is voltak: tőlük északnyugatra feküdt Kassa, melyhez minden fontos szálon – pl. hivatali ügyintézés, egészségügyi ellátás – kötődtek, a községtől nyugatra és délre húzódó, Magyarországhoz visszakerült erdőktől történt elszakadásuk pedig a fakitermelésből élők megélhetését veszélyeztette.) A határincidensben magyar oldalról a Kacagópusztánál is érintett, Balgha Sándor ezredes vezette 7. határbiztosító-csoport egyik alosztálya, a 7/3. határbiztosító-század vett részt, míg csehszlovák oldalról az államvédelmi őrség 32. zászlóaljának (parancsnok Jaromír Libánský alezredes) egy zömében pénzügyőrökből álló szakasza.²⁶

Az események lefolyása

A magyar hivatalos források – kivizsgálási jegyzőkönyvek,²⁷ illetve részben kitüntetési felterjesztések – alapján a határincidens eseménytörténete a következőképpen zajlott. Nagyszaláncon a lakosság egy része már napok óta demonstrált a község Magyarországhoz csatlakozása mellett, sőt több ízben fel is keresték a velük szemben a magyar határon álló 7/3. határbiztosító-századot és 7/9. határbiztosító őrsöt, hogy vonuljanak be Nagyszaláncre. A Magyarországhoz való csatlakozást követelő tüntetés 1938. december 19-én is megismétlődött. 11 h tájban egy 15-20 nagyszalánci férfiból álló csoport a nagyszalánci vár felől, míg egy asszonyokból és leányokból álló csoport a falu belsejéből indult meg a falu nyugati bejáratánál elhelyezett csehszlovák pénzügyőr őrs felé. Ekkor a falu irányából egy kézigránát-robbanás hallatszott – melyről nem volt megállapítható, hogy a csehszlovák államvédelmi őrség erői, vagy esetleg a helyi magyar civilek dobták el –, majd több lövés dördült el. A közelben gyakorlatozó 7/8. határbiztosító őrs parancsnoka, Görgey János tartalékos zászlós, a kézigránát robbanására és a lövésekre felfigyelve a községtől nyugatra fekvő erdő szegélyéig sietett előre – még a demarkációs vonal magyar oldalán –, hogy onnan figyelje meg az eseményeket. Ekkor a puskatűz már az erdő és az általa vezetett útellenőrző járőr felé irányult, és Görgey zászlós, miközben egy kőrakás mögül egy fa mögé akart ugrani, haslövést kapott, melybe még aznap délután belehalt.

²⁴ Hőrcsik (2006), 60–73. o.

²⁵ Az első bécsi döntésről lásd bővebben Sallai (2002), valamint Szarka–Sallai–Fedinec (2017).

²⁶ Lášek (2008), 332. o. A zászlóalj parancsnoksága eredetileg Kassán volt, majd az első bécsi döntést követően Eperjesre települt vissza.

²⁷ Lásd erről a határincidens tudományos igénnyel először feldolgozni igyekvő Hőrcsik (2006), 63–68. o.

Amint Holicsfalvi (Holicsek) Lajos törzsőrmester őrsparancsnok-helyettes előjárója, Görgey zászlós sebesüléséről értesült, az erdő belsejéből előrejött, és a csehszlovák pénzügyőrök és csendőrök irányába történő szándékos tüzelését látva az őrsből önként jelentkezett 12 fővel a község szélén lévő őrház – melynek ablakából egy géppuskával is belőtték a nyugatra, Abaújrákos felé vezető utat – megrohanta. Az őrházból a községben álló csehszlovák szakasz részei rendezetlenül, harceszközeiknek és felszerelésüknek egy részét – beleértve sorozatlövő fegyvereiket is – elszórva menekültek a község belseje, illetve azon keresztül kelet felé, Szaláncújváros irányába.²⁸

Az üldözés közben jobb alkarján megsebesült Nyíri Sándor szakaszvezető, akinek egy visszaemlékezés szerint jobb alkarját később amputálták.²⁹

Szintén az üldözés közben Dombai István határőr, golyószórós csatár a kezében lévő golyószóróval akadály miatt tüzelni nem tudott, mikor azt a közvetlen közelében lévő csehszlovák pénzügyőr megragadta, végül Iván József határőr lötte le Dombairól ellenfelét a közelharc közben.³⁰ (Az ekkor elesett pénzügyőr felügyelő volt az egyetlen csehszlovák halálos áldozat – akit a fentebb is jelzett hivatalos iratok szerint közelharcban lelőttek, míg egy egyéb aspektusokban is pontatlanabbnak tűnő visszaemlékezés szerint közelharcban szuronnal ledőfték³¹ –, rajta kívül az államvédelmi őrség helyi szakaszának állományából még két fő pénzügyőr megsebesült.) A községben a csehszlovák kézfegyvertűznek egy helyi, nagyszalánci magyar polgári lakos is áldozatul esett.

Az üldözéshez az időközben beérkezett 7/3. határbiztosító-század is csatlakozott. Az eredetileg gyakorlatozó század Czékus Elemér hivatásos hadnagy, a század arcvonalmögötti tisztje vezetésével a lövöldözés és Görgey sebesülésének hírére támadásba ment át, a várat megkerülve a községet elfoglalta, és egészen a községtől keletre, észak–déli irányban húzódó vasútvonalig nyomult előre, ahol az üldözést beszüntette. A községben több foglyot, illetve túszt ejtett, a községre a magyar zászlót kitűzette, majd utasította az egyik fogságba esett pénzügyőrt, hogy a legközelebb talált csehszlovák tisztet hívja előre.³²

14:30-kor egy előjáró, dr. Murányi Mátyás alezredes, a 7/II. határbiztosító-osztály parancsnoka is beérkezett Kassáról Nagyszalánra, ahol nagyjából vele egy időben megjelent egy csehszlovák százados³³ és egy hadnagy. Rövid tárgyalás után – melyben dr. Murányi alez.

²⁸ HM HIM HL Kit. 1. doboz, 300. és 846. sz.

²⁹ HM HIM HL Kit. 1. doboz, 583. sz., ill. Hórcsik (2006), 69–70. o. Utóbbi feldolgozásban téves az a vélekedés, hogy Nyíri „mellőzöttsége” miatt dolgozott később a civil életben és nem kapott méltányos eljárást, mivel Nyírit a Magyar Kis Ezüst Vitézségi Éremmel is kitüntették, lásd erről HM HIM HL Kit 583. sz., valamint Honvédségi Közlöny (Személyes ügyek) 1939/3. 15. o. Az, hogy rokkantságot elsenvedve, akár egy kar csonkolásos sérülése után is tovább dolgozott az érintett személy, ekkoriban általános volt. Így tett például a Kárpátalja visszacsatolása során, 1939 márciusában vívott harcokban a tiszthelyettesek és legénység számára adományozható legmagasabb kitüntetés, a Magyar Arany Vitézségi Éremet elnyert Tóth Lajos is, aki később, 1942-ben egy baleset következményeként szintén elvesztette a jobb alkarját, ennek ellenére továbbra is dolgozott a háború után a civil életben. Lásd erről B. Stenge (2014), 43–46. o.

³⁰ HM HIM HL Kit. 1. doboz, 169. és 328. sz.

³¹ Lásd erről Hórcsik (2006), 69. o.

³² HM HIM HL Kit. 1. doboz, 146. sz.

³³ A csehszlovák tiszt pontos rendfokozata štábní kapitán volt, melynek nincs magyar megfelelője. Ez a rendfokozat a két világháború között létezett a csehszlovák haderőben, és a százados (kapitán), valamint az őrnagy (major) között helyezkedett el. Nem megfeleltethető a magyar vezérkari századosi rendfokozatnak, mert ez nem egy külön állománycsoport volt, speciális képzéssel, hanem csak egy kvázi „betoldott” tiszt rendfokozat

jelezte a csehszlovák félnek, hogy a magyar csapatok nem Nagyszalánc elfoglalása céljából, hanem a csehszlovák erők rájuk lőtt, célzott tüze miatt mentek át támadásba, majd próbálta a helyi magyar lakosságot is megnyugtatni, az új határ és az ezzel kialakuló helyzet elfogadására rávenni – a magyar csapatok 17:45-re kiürítették a települést. Érdekességképpen megjegyezhető, hogy a garbócbogdányi csendőrs állományából is részt vett néhány fő a határincidensben: a sebesült Görgey tűzvonalból történő hátraszállításában is segédkeztek, illetve Nagyszalánc elfoglalása után ott is megjelentek, hogy a rend fenntartásában részt vegyenek.³⁴

December 20-án 10:30-tól 12:05-ig a demarkációs vonalon a helyi tárgyalások, az incidens kivizsgálása folytatódott. Ekkor magyar oldalról Faragho Gábor ezredes Hámory Hugó és dr. Murányi alezredekkel együtt egy ezredesből, egy alezredesből, egy századosból³⁵ és egy hadnagyból álló csehszlovák bizottsággal tárgyalt az eseményekről (ennek során a csehszlovák pénzügyőr szakasz letagadta, hogy ők a magyar határőrökre lőttek volna). Közben csehszlovák oldalról a Nagyszalánctól délre fekvő Szalánchutát – abban a hiszemben, hogy ott magyar csapatok tartózkodnak – a falun kívülről kézifegyvertűz alatt tartották, ahol ennek következtében meghalt egy gyermek (ezt az áldozatot sajnos nem tudtam név szerint beazonosítani, azt azonban fontosnak tartom megjegyezni, hogy mivel Szalánchuta lakosságának túlnyomó többsége létrejötté óta szlovák nemzetiségű volt, feltehetően az itteni áldozat is szlovák etnikumú volt).³⁶

Az incidensről készült két csehszlovák összefoglaló rendvédelmi jelentés is, az egyik december 20-án, a másik december 21-én.³⁷ Ezek a jelentések megerősítik a magyar kivizsgálás során vázolt eseménytörténetet, a legelső – a magyar fél szerint a csehszlovák területre történő behatolást kiváltó – momentum, a tűzmegnyitás kivételével. Az egyik csehszlovák jelentés erre nem tér ki, az csak a Nagyszalánc elleni magyar támadással kezdődik, míg a másik szerint a magyar oldal nyitott először tüzet és utána lendült támadásba. Ez a jelentés feltehetően a magyar kivizsgálásban már jelzett módon problematikus (azaz a nagyszalánci pénzügyőrök letagadták a tűzmegnyitást, és ez így került a dokumentumba). Fontos még kiemelni, hogy tényként említik a jelentések a nagyszalánci magyarbarát tüntetéseket és a részletesebb, adatgazdagabb jelentés ehhez azt is hozzáteszi, hogy „terrorista aktivitás” a helyi magyar lakosság részéről nem volt, csak néhány fő vett részt az államvédelmi őrség elmenekült állománya által hátrahagyott értékek széthordásában.³⁸ (Ennek ellenére a helyi magyar lakosságot később nagyon súlyos retorziók érték, mint arról még szó lesz.)

A csehszlovák területre történő benyomulás egyértelműen a magyar fél által kezdeményezett akció volt, így a magyar oldal felelőssége. A források összevetése alapján úgy tűnik azonban, hogy a határ átlépését megelőző lövöldözést a csehszlovák oldal kezdte, mely Görgey zászlós halálos sebesülését eredményezte.

a százados és az őrnagy között. Korabeli magyar katonai iratok gyakran szó szerinti fordításban „törzskapitány”-ként jelzik, de mivel ez a magyar olvasó számára értelmezhetetlen, a századosi rendfokozat használata, és ezen lábjegyzetben történő magyarázat alkalmazása mellett döntöttem.

³⁴ HM HIM HL Kit. 1. doboz, 807. sz.

³⁵ Itt ismét egy štábní kapitánról van szó, lásd erről a 31. sz. jegyzetet.

³⁶ Hőrcsik (2006), 65–66. o.

³⁷ VÚV–VHA Praha, fond Hlavní štáb, 3. oddělení, dodakty I, karton číslo 22.

³⁸ VÚV–VHA Praha, fond Hlavní štáb, 3. oddělení, dodakty I, karton číslo 22.

Dr. Hórcsik Kálmánnak a térségben végzett kutatásaiból egy másik, nagyon érdekes szál is előkerül, mely azt sugallja, hogy a Nagyszalánc elleni magyar támadás nem spontán, hanem megtervezett akció volt. Egy visszaemlékező – aki nem szemtanú volt és időközben már elhunyt, a 7/3. határbiztosító-században szolgáló egyik katona öccse – szerint a korábban is említett nagyszalánci küldöttségeknek, akik a magyar csapatokat próbálták meggyőzni arról, hogy foglalják vissza Nagyszaláncot, végül eredményes volt a tevékenységük. Görgey két másik tisztjával – Hegymeghy László hivatásos és Hadai László tartalékos hadnagyokkal – összebeszélte, hogy mintegy 30 fővel támadják meg és foglalják vissza községet. Ezt a visszaemlékezést azonban semmilyen egyéb forrás nem támasztja alá. Hegymeghy és Hadai nevei nem bukkannak fel semmilyen, az összecsapással kapcsolatos forrásban, így ők gyakorlatilag biztosan nem vettek részt az akcióban. A 7/3. határbiztosító-század harcba vetett kötelékét Czékus hadnagy vezette, aki a visszaemlékező szerint sem tudott az „összeesküvésről” (és akit egyébként kitüntettek a Signum Laudissal).³⁹

Ebben a verzióban nincs magyarázat arra sem, hogy ha valóban Görgey kezdeményezte a támadást még sebesülése előtt, akkor azt miért világos nappal, jó látási viszonyok mellett tette, miért nem sötétben, vagy pirkadatkor indította meg (egyébként magát a támadást már nem is ő kivitelezte). Végül fontos megjegyezni, hogy más esetekben a magyar hivatalos szervek a kivizsgálás eredményeként nem titkolták el, ha teljesen magyar kezdeményezésre történtek a határincidensek (a magyar csapatok behatolásának tényét ez esetben sem tagadták, de Görgey saját területen történő sebesüléséhez kötötték, mint indítóokhoz). Ezért véleményem szerint ez a visszaemlékezés nem megbízhatóbb a hivatalos verziónál, és azt nem írja felül.

A határincidens utóélete

Az incidens politikai következményeként az első bécsi döntést követően felállt vegyes magyar–csehszlovák delimitációs – határkijelölő – bizottságból az autonóm szlovák kormány delegátusait visszahívva megszakította a tárgyalásokat (ez a bizottság a határvonal pontos megállapításán dolgozott, mivel Bécsben egy 1:750 000 méretarányú térképen tüntették fel az új határvonalat, mely a valóságban egy 750 méter széles sávot jelentett). Az 1939. január 6-ai munkácsi incidens⁴⁰ ismét kitolta a tárgyalások megkezdését, és ezek csak január második felében indultak újra.⁴¹

A határincidens utóéletének tragikus fejezeteként a helyi magyar lakosságot súlyos retorziók érték. Sorozatos letartóztatásokra került sor (egy magyar jelentés szerint 70 magyar nemzetiségű férfit tartóztattak le a községben), a csehszlovák csendőrök súlyosan bántalmaztak nagyon sok helyi magyar polgári személyt (nemcsak a férfiakat, de nőket és gyermekeket is), akik közül számosan szorultak ezután kórházi kezelésre. A retorzióknak természetesen komoly anyagi vonzatai is voltak (az eset után odavezényelt csehszlovák századot a községnek kellett élelmeznie, az elesett pénzügyőr özvegyének 10 000 koronás

³⁹ HM HIM HL Kit. 1. doboz, 146. sz., Honvédségi Közlöny (Személyes ügyek), 1939/3. 8. o.

⁴⁰ 1939. január 6-án hajnalban a Kárpátalján állomásozó csehszlovák 12. gyaloghadosztály 36/I. zászlóaljának 1. és 2. százada az államvédelmi őrség egy helyi alegysége és ukranofil irreguláris erők részvételével, páncélgépkocsik kíséretében, tüzérségi támogatással Oroszvágtól megtámadta Munkácsot, és súlyos harcok bontakoztak ki, melynek reguláris és irreguláris fegyveresek, valamint polgári személyek is áldozatul estek (mindkét oldalról összesen 15 fő halt meg). Ez volt a legsúlyosabb határincidens a csehszlovák–magyar határon 1938–39 folyamán. A határincidens eseményeiről lásd részleteiben a szerző hamarosan megjelenő külön tanulmányát.

⁴¹ Sallai (2002), 176–183. o., Szarka–Sallai–Fedinec (2017), 557. o.

segélyét is a község lakosságának kellett összeadnia.) A retorziók ráadásul nemcsak közvetlenül a határincidens után, de 1945 után is elérték a község magyar – zömében református felekezetű – lakosságát (bár ez utóbbi megtorló hullám minden bizonnyal nem választható el a felvidéki magyarságot ért kollektív jogfosztástól).⁴²

Veszteségek

Magyar oldal

Halott:

név és rendfokozat	halál helyszíne, ideje, oka	megjegyzés
Görgey János tart. zls.	1938. december 19. Nagyszalánc NY, lövés	de. kapott haslövésbe 16 h-kor belehalt, Zsujtán eltemetve

Görgeyt posztumusz a Magyar Érdemrend lovagkeresztjével tüntették ki hadiszalagon a kardokkal, valamint tartalékos hadnagyi rendfokozatba is kinevezték.⁴³

Sebesült: Nyíri Sándor szkv.

A csehszlovák pénzügyőrök tüzeiben egy helyi, nagyszalánci magyar civil lakos, a 46 éves Varga István is tüdőlövést kapott és hiába szállították a kassai kórházba, ott az éjszaka folyamán meghalt (ő még fiatal katonaként az első világháborúban már túlélte egy tüdőlövést).⁴⁴ Mint arról már szó esett, másnap Szalánchután is volt egy polgári áldozata a csehszlovák erők tüzeinek.

Csehszlovák oldal

Csehszlovák oldalról a község védelmét ellátó, az államvédelmi őrség állományába tartozó tizenkilenc fős szakaszból – az eseménytörténeti részben már ismertetett módon – egy csehszlovák pénzügyőr felügyelő, Josef Hrdina esett el (a korabeli magyar kivizsgálási jegyzőkönyv szerint ő a helyi pénzügyőr őrs parancsnoka volt). Két sebesültjük is volt, közülük Gadošík pénzügyőr felügyelő sérülései súlyosak voltak (egy december 21-ei csehszlovák összefoglaló jelentés Hrdina halálát jelzi és megnevezi a súlyos sebesültet: más sebesült ebben az anyagban nem szerepel, feltehetően azért, mert a második sebesült sérülése könnyebb természetű volt).⁴⁵

Konklúziók az 1938-as súlyos határincidensekkel kapcsolatban

Az első két súlyos határincidens esetében egyértelműen a két érintett századparancsnok, Felcsiki Gábor és Rácz János személyes felelőssége volt azok kiobbantása. Itt mindkét esetben jól képzett, számottevő szolgálati idővel rendelkező hivatásos tisztekről volt szó (ide sorolhatjuk még a kacagópusztai incidensben elesett, az ott elszenvedett súlyos személyi veszteségekért részben felelős Meskó Tibort is).

Esetükben tehát a katonai szaktudással, képességekkel nem volt probléma, a fegyelem volt az, mely ez esetekben csorbát szenvedett. Az önálló, parancsok nélküli, illetve azok ellenére lezajló akciók kivitelezésében a döntő ok egyértelműen emocionális volt, hiszen a trianoni

⁴² Hórcsik (2006), 68. és 71–72. o.

⁴³ HM HIM HL Kit. 1. doboz, 251. sz., ill. Honvédségi Közlöny (Személyes ügyek), 1939/3. 8. o.

⁴⁴ Hórcsik (2006), 70–71. o.

⁴⁵ VÚV–VHA Praha, fond Hlavní štáb, 3. oddělení, dodakty I, karton číslo 22.

békeszerződés revíziójára nemcsak kiemelkedő jelentőségű osztársadalmi igény volt ekkor Magyarországon, de a magyar haderő személyi állománya is erre készült fel közel két évtizeden át, ezek a katonák ezzel keltek és feküdtek minden nap.

Minden bizonnyal ezért voltak ilyen megengedőek is az incidensek kezdeményezőivel szemben a magyar katonai hatóságok, mert elmarasztaló ítélet, érdemi retorzió nem született az incidensekért felelős tisztekkel kapcsolatban.

Kiemelendő még, hogy Rácz Jánosnak a leszármazottait is sikerült megtalálnom (Felcsikinek tudomásom szerint nem volt gyermeke). Ebben az esetben azonban a leszármazottak a jelentős eltelt idő távlatából már nem hogy a határincidenst követően esetlegesen a Rácz Jánost ért retorziókról, de magáról az általa kirobbantott határincidensről sem bírtak tudomással.

Ami a harmadik, csehszlovák kezdeményezésű súlyos határincidenst illeti, a felelős személy, illetve személyek nem beazonosíthatóak, így ez esetben a motivációval kapcsolatban felesleges találgatásokba nem bocsátkoznék. Két tényezőt azonban kiemelnék, mely összefüggethet az esettel: a müncheni döntést követően a csehszlovák fegyveres testületeknél a morális válság, és ennek következtében a fegyelem drasztikus romlása fontos tényező lehetett, illetve a folyamatos magyarelles csehszlovák politikai retorika eredményeként a csehszlovák fegyveres testületek állományának egy részében a magyarokkal szemben kialakult averzió is szerepet játszhatott az események lezajlásában.

A negyedik, nagyszalánci súlyos határincidensről is részleteiben esett szó fentebb. Ez esetben a kiváltó ok komplexebb, és nem köthető egyetlen személyhez. Az események láncolatában szerepet játszott a helyi magyar lakosság elkeseredése, illetve mind a csehszlovák, mind a magyar oldalról az érintett alakulatoknál előfordult fegyelmeztelenségek (bár a csehszlovák területre történő benyomulást végül a magyar haderő hajtotta végre).

Összességében megállapítható, hogy az 1938 októberétől decemberéig terjedő időszak feszült politikai helyzete erős kihatással volt mindkét oldal reguláris fegyveres erőinek személyi állományára is. Ennek következménye volt a négy súlyos határincidens, melyek során összességében mintegy húsz fő vesztette el az életét. Úgy gondolom, hogy a négy, szóban forgó határincidens eseménytörténetének, mozgatórugóinak – a lehetőségek határáig történő – részletes bemutatása jelentős adósságot törleszt a tárgyidőszak történettudományi feldolgozásával kapcsolatban, és egyben fontos tanulságokkal is szolgál.

Felhasznált források:

Kiadatlan források

HM HIM Hadtörténelmi Levéltár (HL)

A honvéd vezérkar főnöke (Vkf.) I. osztály iratai, 1938

Kitüntetési felterjesztések (Kit. – különgyűjtemény), 1. doboz

Központi Irattár (KI) tiszti okmánygyűjtői

Tanulmánygyűjtemény (TGy.):

3770 – Bélay Iván: Erőszakos átkelési kísérlet 1938. 10. 07.

2893 – Felcsiki Gábor: 1938. október 5-e története

2983 – Kovács Dezső: Felsőhangony, 1938. október 5.

Vojenský ústřední archiv (VÚV–VHA, Prága)

A csehszlovák vezérkar 3. osztályának iratai, 1938

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára

XXXIII/2/a. 1901. évi agárdi (Zemplénagárd) születési anyakönyvi másodpéldány

XXXIII/1/a. 1977. évi Miskolc I. kerületi állami halotti anyakönyv másodpéldánya

Felhasznált irodalom

- B. Stenge Csaba: A magyar páncéltörő tüzérség tűzkeresztsége – 1939 március, Kárpátalja (II. rész). In: Haditechnika 2014/1., 43–46. o. (B. Stenge 2014)
- B. Stenge Csaba: Kárpátaljai zsidók a honvédségben: fegyveres szolgálat és munkaszolgálat. In: Bányai Viktória, Fedinec Csilla, Komoróczy Szonja Ráhel (szerk.): Zsidók Kárpátalján: Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig. Budapest, Aposztróf, 2013. 249–256. o. (B. Stenge 2013)
- Beneš, Jaroslav: Stráž obrany státu 1936–1939. Dvůr Králové nad Labem, FORTprint, 2007. (Beneš 2007)
- Esztergom és vidéke 1938-as és 2004-es évfolyamai
Honvédségi Közlöny (Személyes ügyek) 1939. évfolyama
- Hőrcsik Lajos Kálmán: Nagyszalánci határincidens. In: Ad acta, 2006. 60–73. o. (Hőrcsik 2006)
- Sallai Gergely: Az első bécsi döntés. Budapest, Osiris, 2002. (Sallai 2002)
- Simon Attila: Cseh és szlovák kolonisták betelepítése Dél-Gömör falvaiba a két háború közötti időszakban. In: Gömörország 2004/1. 40–45. o. (Simon 2004)
- Simon Attila: Sípbal, dobbal, nagybögővel – avagy kísérlet a „Felvidék visszafoglalására”. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 2006/4. 145–159. o. (Simon 2006)
- Szarka László–Sallai Gergely–Fedinec Csilla: Az első bécsi döntés okmánytára. Diplomáciai iratok 1938. augusztus–1939. június. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017. (Szarka–Sallai–Fedinec 2017)
- Lášek, Radan: Jednotka určení SOS. Díl třetí. Praha, Cody Print, 2008. (Lášek 2008)
- Marek, Jindřich: Hraničářská kalvárie. Cheb, Svět Křídla, 2004. (Marek 2004)
- Pejčoch, Ivo: Československé lodní vojsko 1918–1959. In: Historie a vojenství, 2012/4., 4–25. o.
- Plachý, Jiří: Nástin personálních ztrát Československé armády v době od 21. května 1938 do 31. března 1939. Praha, PIC MO, 2009. (Plachý 2009)

Internetes források

- Jogszabálykereső (hatályos jogszabályok gyűjteménye): <https://net.jogtar.hu/>
A Magyar Közlöny elektronikus számai: <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/index.php>
Országgyűlési irományok: <http://www.parlament.hu/iromanyok-lekerdezese>